

were opvattingen omtrent de *constitutie*, het *reactievermogen* van het *organisme*, waardoor allerlei verweerkrachten worden gemobiliseerd tegen den indringenden vijand, zien de ziekteverschijnselen juist vanuit het standpunt van het verweer. In vele gevallen zegt het symptoom ons, hoe gezond het lichaam is, hoe hevig en met hoeveel afweer het organisme op een schadelijke inwerking reageert. *Much* verdeelt de ziekten in die, welke in haar symptomen de zelfverdediging bewijzen en die, waarin de afweer verdwenen is. Er zijn *plus-* en *minusziekten*, bij de eerste groep ontstaat *immunitet*, bij de tweede schieten de afweerkrachten te kort, zijn de verschijnselen het teken van een langzame overgave. Deze indeeling valt grootendeels samen met die in *acute* en *chronische ziekten*. „Ziekte, zegt hij, is slechts een bepaalde trap in het wisselspel tusschen het leven en zijn invloeden. Het komt veel meer tot een afweer zonder dan met ziekte. Het is meer dan waarschijnlijk, dat men alle ziekten ten slotte tot een laatste grondoorzaak kan terugvoeren. D.w.z. alle prikkels kunnen werken als verstoorders van het evenwicht. De duurzaamheid van dit evenwicht is het centrale probleem”.

Naast de symptomatologische is in het begin der 19de eeuw een andere opvatting in de ziektebeschouwing naar voren gekomen, de z.g. *anatomische gedachte*. Aan deze periode ging vooraf die van de Romantische school, die sterk onder den invloed der wijsgeeren Schelling en Herder langs deductieven weg de natuur wilde benaderen vanuit het rijk des geestes. Gevolg hiervan was een ingewikkeld stelsel van theoretische begrippen als polariteit en sympathie, egoïstische en planetarische beginselen, waarbij waarneming en ervaring steeds meer op den achtergrond geraakten. Hiertegen neemt nu, steunend op de resultaten van de pathologische anatomie, de anatomische gedachte welbewust stelling, krachtig verdedigd door *Virchow*. Deze ziet in de cel zoowel de draagster van het leven als van de ziekte. Het wezen der ziekte ligt besloten in celveranderingen. Het eerste en voornaamste, wat men van de ziekte moet kennen, is dan ook het *morphologisch substraat*. Algemeene ziekten, d.w.z. ziekten waarbij het geheele organisme ziekelijk veranderd zou zijn, bestaan er niet. Men moet aan de ziekte haar zetel in het lichaam aanwijzen (*sedes morbi*). In zijn vreugde over het feit, dat in *Virchow's* cellulaire pathologie zich een wijd veld opent voor natuurwetenschappelijk onderzoek, dat van groote beteekenis voor de interpretatie der ziekteprocessen moet worden geacht, deed men te kort aan de niet minder gewichtige waarheid, dat het ziektegebeuren niet draagt een *statisch*, maar *dynamisch* karakter. De patholoog-anatoom tracht het essentiele te verklaren uit het „gestolde” proces. De fout der eenzijdige georiënteerde morphologische ziekteopvatting bestaat hierin, dat wat eigenlijk het gevolg der ziekte is, als haar oorzaak wordt beschouwd.

Naast het symptomatologisch en morphologisch ziektebegrip ont-